

SAVOYAI JENŐ ÉS A NÁNDORFEHÉRVÁR ELLENI HADJÁRAT. 1716—17.

Jutalmazott pályamunka.

MÁSGDIK ÉS BEFEJEZŐ, AZ «UTOLSÓ TATÁRJÁRÁS» TÖRTÉNETÉVEL KIRÖVITETT KÖZLEMÉNY.

Két szövegbeli rajzzal és két melléklettel.

VI.

Mindez azonban csak előjátéka volt a nagy eseménynek. Közeledtek a döntő küzdelem napjai. Savoyai Jenő mindinkább biztos híreket kapott a török hadsereg közeledtéről, különösen *Vékony* János által, a kit, mint Temesvárott török szolgálatban lévő, gróf Pálffy, a herczeg tudtával, a megelőző évben megnyert arra, hogy a török várórségnek Temesvárról elvonulásánál ő is menjen velök s legyen a császári hadvezér tudósítója.

Vékony hazafiui hűséggel teljesítette feladatát. A szendrői pasa elküldte őt a nagyvezír levelével a nándorfehérvári szerászkierhez. A levelet a herczeg elolvasta. Ezt az útat ismételte Vékony s az ő önfeláldozó működése nyomán a herczeg már július 26-án meglehetősen bizonyossággal jelenthette a fővezérnek, hogy az ellenség nem a Bánátnak, hanem Nándorfehérvár felé tart,¹⁾ a minek következtében a dunai és szávai műveket méginkább megerősítette.

¹⁾ Mellék hadműveletek intéztettek azonban több irányban; így az Orsovánál benyomuló török had július 26-án már a Mehádiától délre eső

És a nagyvezír hadserege július 26-án csakugyan Kollárban, 27-én Szendrőnél állott s ebből 60 ezernyi janicsárhad Groczkákig tolatott előre.

A török hadseregnek túlnyomólag lovasokból álló elővéde július 28-án már szemben állott a császáriakkal.

Általában oly hatalmas lovas erővel rendelkezett a nagyvezír, hogy az a császáriak összes haderejének számát megközelítette, ha meg nem haladta.¹⁾

Mindíg több lovas osztály tűnt fel a láthatáron, egyes csapatok sűrű egymásutánban czirkálgatván hadaink előtt.

Július 30, 31-én tábort ütöttek a törökök a nagy félkör alakú magaslatokon; a piros zöld sátrak város nagyságú területen tarkították a tért.²⁾ A császáriak gyönyörködve nézték a festői szép panorámát, nem törődve azzal, hogy ezekben a pompás sátrakban, előttök és mögöttük a halál tanyázik.

Chalil pasa nagyvezír tábora épen úgy tülemelkedett a herczeg tábora fölött a Mokrilug magaslatokon, a szendrői útvonalon, mint a hogy Savoyai Jenő fenyegette Nándorfehérvárt, a ki a harcra készülő két ellenséges had között rettenthetlenül és győzelme biztos tudatában, nyugodtan intézkedett.

A vár fekvéséről, erősítéseiről, a két hadsereg állásáról kellő tájékozást nyújt a cs. és kir. hadi levéltár által kiadott «Der Türkenkrieg 1716—18» című munkához csatolt grafikus melléletek V. számú térképének kicsinyített s itt a 2-ik sz. mellékletet képező másolata.

Ezen térkép hűségét semmi sem bizonyítja inkább, mint a 3-ik sz. alatti másolata a Turinban, 1789-ben megjelent «Istoria del Principe Eugenis di Sayoja» című munkához csatolt térképnek.

A kettő között épen úgy nincs lényeges eltérés, mint ezek s azon parányi rajz közt, mely a «Memorabilia facta belli ac Pacis

szorosnál volt és daczára a császáriak erős tüzelésének, átkeltek azon. Ekkor a janicsárok több ízben heves támadásokat intéztek a mehádiai erődítmények ellen, de mindannyiszor visszaverettek és így kényszerítve voltak elvonulni. Feldzüge des Prinzen Eugen. VIII. k. 127. l.

¹⁾ La Colonie ezredes emlékiratai II. k. Feldzüge des Prinzen Eugen VIII. 116. l.

²⁾ U. o.

etc.» cím alatt Nürnbergben 1722-ben megjelent munkában látható.

A 150.000-nyi szorosan vett fölmentő hadsereg túlnyomó ereje a császáriak balszárnyával és központjával állt szemben, míg a jobbszárny, annak daczára, hogy ez védte a nevezetesebb pontokat, kevesebb figyelemben részesült.

Általában a nagyvezír nem látszott sokat törődni az ellenség ilyen vagy amolyan fölállításával, a kémrendszert pedig, a mi Savoyai Jenőnél mindig nevezetes szerepet játszott, egészen elhanyagolta.¹⁾ Ismervén a viszonyokat, bízván vagy is inkább elbizakodván saját túlnyomó erejében, úgy tekintette az ellenség haderejét, mint a melyet ő ellenállhatatlanul, csak úgy könnyedén össze fog zúzni. A bátorság érzete, hite, épen oly veszélyt hozó lehet a hadvezetésnél, mint a meggondolatlanság.

A felséges panorámából a kivilágítás sem hiányzott, mert a törökök *augusztus 1-én* nyolcz égő hajót bocsátottak le a Dunán, ismét megkísérelvén a hajóhid felgyújtását, — a mit azonban az éber őrizet meghiúsított.²⁾

A török haderő zömének megérkezése és fölállítása után, mindenki azt hitte, hogy a nagyvezír komoly támadáshoz kezd. Nem tette, és — sajátserű jelenség, — a katonákat sem lelkesítette valami kiváló harczkedv, mintha csak előérzetök lett volna a történendőkre nézve; pedig elég okuk lehetett volna a hadműveletek gyorsítására, mert fogyatékán lévő élelmi szereik és lőtápjuk beszerzésére Orsováról — a vízi úton — nem sok kilátásuk mutatkozott.

De a császáriaknál sem volt ez máskép; ott is mutatkozott a hiány pénzben és élelmi szerekben, miért is az asszonyokat gyermekeket, általában a *sereghajtókat* a táborból eltávolították, és mert a sűrűn omló ellenséges golyókon kívül a láz és vérhas is erősen ritkította a sorokat, az addigi lelkesedést bizonyos lehangoltság váltotta fel.

Mind a két hadvezér a másik támadására várt; úgyszólván farkasszemet néztek egymással.

Augusztus hó 2-án megkezdte Chalil pasa az erősebb bom-

¹⁾ Feldzüge des Prinzen Eugen, VIII. k. 120. l.

²⁾ U. o. VIII. k. 118. l.

bázást, 100 ágyúból és mozsárból, tömör golyókkal, gránátokkal és bombákkal szakadatlanul lövetvén a tábornok, a mely sánczkosárrakkal igyekezett magát védelmezni.

Ez alatt a janicsárok, rözse-kötegeket hordva maguk előtt, sűrűen készítették a közelítő árkokat, a futó árkokat, a honnan sűrűen lötték a császáriakat.

Ennek daczára a török hadműveletekben bizonyos ingatlagság volt észlelhető; ezt az is bizonyítja, hogy a nagyvezír sorra kérte ki a pasák véleményét a teendőik fölött; míg végre a császáriak teljes körülkerítését és a támadó sánczok készítésének folytatását elhatározta. Emez elhatározásnak szülő oka az volt, hogy a nagyvezírnek tudomására jutott a várban uralgó nagy inség. Tudta, hogy odabenn nehezen várják a döntő pillanatot, — de ők magok támadást kezdeni nem mernek.¹⁾

De még úgy is látszott, mintha a nagyvezír várna valamit, és ez a «kunktátorság» csakugyan nyert némi megfajtást az által, hogy *augusztus 12-én* Viddinen át 30.000 tatár érkezett, a kik a Száva mellett fekvő Dedina magaslaton ütöttek tábornok.

Ennek daczára a nagyvezír tartózkodott a támadástól és úgy látszik, azon meggyőződésben volt, hogy a császári sereget egész bizonyossággal, és talán csata kockázata nélkül is teljesen körülkerítheti és megadásra bírhatja; valóban úgy is volt, hogy a várat Savoyai Jenő, őt meg Chalil zárta körül.

Augusztus hó elején Mercy lovassági tábornok, a ki hosszabb ideig tartott hűdéses bántalombóli felgyógyulása után először jelent meg hadteste élén, néhány zászlóaljából és 300 lovasból álló különítménnyel újból megkísérelte a kis Dunaviczánál lévő zárt sánczokat elfoglalni, melyek ellen már július elején kísérleteket tett; de ez alkalommal fáradozását siker koronázta és a sánczokat diadallal bevette. A védő csapatokat részint levágták, részint a Dunába kergették mi által a császáriak nemcsak a Dunát tisztították meg a töröktől s a híd további veszélyeztetését szüntették meg, hanem azt az előnyt is nyerték, hogy a várat a bevett sánczokról is lövethették.

A várban egyébiránt nőttön nőtt az elégedetlenség, főleg mi-

¹⁾ Pr. Eugen. VIII. 132. l.

után a megelőző napokban az ostromlók bombái a többi között egy nagy élelmi raktárt pusztítottak el s a védő őrség kezdett hivatkozni a törvényre, mely szerint csak 40 napi ellentállásra köteles. Így jelentette ezt Savoyai Jenő a császárnak augusztus hó 4-én.¹⁾

De elvégre a törökök augusztus hó 14-en futó árkaikkal mindig közelebb jöttek s azok nem egy helyütt már alig 30 lépésnyi távolságra nyúltak el a császári vonalak előtt.

Háromszáz ágyú kereszttüze, a várból s a török táborból, majdnem elviselhetlenné tette a helyzetet, a melyet csak néha-néha enyhített egy-egy örvendetesebb esemény mint például az is, hogy *augusztus hó 14-én* a császári bombák a fő löszerraktárt a várban légbé röpítették, a mely irtóztató pusztítást okozott és a Vízivárosban ezreket temetett el.

Savoyai Jenő herczeg helyzete nagyon komolylyá vált; érezte, hogy ennek végét kell szakítania, főleg mikor látta, hogy a török támadni vagy nem akar, vagy nem mer.

Elfogott törökök azt állították, hogy a nagy támadás 17-én lesz; ugyanezt bizonyította a 13. és 14-ike közötti éjen a gróf Pálffy sátrában megjelent Vékony is,²⁾ mondván, hogy «a nagyvezir 17-én általános támadást fog intézni a tábor ellen, a mikor egyidejűleg a várőrség is kiront, hogy a császári hadsereg két tűz közé szoríttassék.»

Ennek következtében a császári hadvezér elhatározta, hogy ezt *megelőzi*, főleg minthogy Regeb pasa hadteste is közeledett, a ki kezdetben — talán csak látszólag — a Vaskapu felé tartott, de egyszerre hirtelen Pancsova felé fordúlt. *Augusztus 14-én* a herczegnek mondhatni egész hadserege fegyverben állott; *augusztus 15-én*, Nagy-Boldogasszony napján, majd minden ponton megkezdődött a puskatüzelés is.

Savoyai Jenő kiadta a parancsot, hogy a hadsereg a csatára készen legyen. «Megelőzni inkább mint megelőztetni a támadásban s azt bátran, elhatározott lélekkel hajtani végre: nagyobb biztositéka a győzelemnek, mint bármely erős kitartás, ha az csak az önvédelemben nyilatkozik.»

¹⁾ Feldzüge des Pr. Eugen. VIII. köt. 122. l.

²⁾ Szilágyi István. Szigeti Album. Utolsó tatárjárás. 307. l.

Ez a parancs felvillanyozta a hadsereget, a lelkesedés újra vissza tert. A nagyszámban jelen levő főuri önkéntesek, magyarok es külföldiek, kérték a hadvezért, hogy külön csapatban engedje őket sikra szállani; azonban az atyáskodó herczeg attól tartván, hogy hanyatthomlok fognak a veszélybe rohanni s mind elvesznek, — a különböző lovas ezredekhez osztotta be őket.

A hadvezér az egész éjet a csapatok meglátogatásával töltötte el, főleg rendre, nyugalomra intve a tiszteket, parancsnokokat. — Buzdításra, bátorításra úgy sem volt szükség. Enni valót, bort, sört, pálinkát bőven osztottak ki, sőt a lovak is kettős abrakot kaptak, hogy a következő nap fáradoimait katona és ló kibírják.

Három harczzonalban állottak föl a császáriak.¹⁾ Az első 30 a második 22 zászlóaljából állott, — mind a két harczzonalhoz összesen 53 gránátos század s a jobb és balszárny mindkét harczzonalához 6—6, összesen 24 lovas ezred rendeltetvén.

A gyalogságot *Württembergi* Sándor herczeg tábornagy, a lovasságot gróf *Pálffy* János tábornagy vezérelte; a gyalogság első harczzonalában a jobb szárnyat *Stahremberg* Miksa, a balszárnyat *Harrach* József tábornagyok, a második harczzonalat *Bewern* herczeg vezényelte; a lovasságnál a jobb szárnyon *Ebergényi* és *Mercy*, a balszárnyon *Montecucoli* és *Nádasdy* lovas tábornokok állottak.

A 19 zászlóaljnyi 3-ik harczzonal, *Seckendorf* altábornagy parancsnoksága alatt, mint tartalék a circumvallationál maradt készülségben vissza.

A hidak és hajóknak fődözésével *Viard* tábornok bízott meg. Savoyai Jenő terve az volt, hogy az ellenséget már hajnal hasadtával megtámadja és ezért megparancsolta, hogy a csapatok még éj folyamán vonúljanak felállításukba. A támadást 3 ágyú-lövés elhangzásával a balszárnynak kelle meg kezdenie.²⁾

Éjjel után megindult az első oszlop a legnagyobb esendben, s előhaladását tetemesen megkönnyítette a szép holdvilág; de egyszerre hirtelen sűrű köd ereszkedett le s a csapatok tíz lépésnyire sem láthattak, a minek következtében a jobb szárny a török.

¹⁾ Feldzüge des Pr. Eugen. VIII. k. 140. l.

²⁾ Feldzüge des Pr. Eugen. VIII. 144. l.

sánczokra bukkant; ezek védői azt hívének, hogy csak egy ellenséges őrzéssel van dolguk, tüzelni kezdtek, a mit a mieink viszonzottak.

Ámde ezzel megeredt a harc a rendelkezés ellenére, mely szerint a balszárnynak a *síkságon* kell vala kifejlődni s a támadást akkor kezdenie meg, a midőn ezt három bombalövés jelezni fogja.

Mindez nem így történt.

A szépen átgondolt tervet a sűrű köd meghiusította. A véletlennek nagy szerep jut az életben mindenütt s így a hadviselésben is.

Nem a bal, hanem a jobb szárny kényszerített arra, hogy a csatát megkezdje. Mindkét táborban általános lőn a zűrzavar. A nagy ködben a rendszeres vezényletről szó sem lehetett. De mindez csak előnyös volt a császáriakra nézve, mert rendes körülmények között az ellenség óriási táborával megküzdeniök aligha sikerül.

Gróf Pálffy látván, hogy komolylyá vált a dolog, neki eresztette huszárait, — a gyalogok sem tágitottak. A törökök szokásos ordításai végig járták a sánczokat, a török tábor minden részét, s a janicsárok sok ponton futásnak eredtek. A mit a támadóknak a köd elrontott, azt kipótolta lelkesedésök. A kard és szurony bőven kivették részöket. Gróf Pálffy is megsebesült, a kit különben súlyosabb veszteség is ért; fia mindjárt az összeütközés kezdetén az ellenség golyóitól találva, hősi halált halt.

Mikor a támadók a törököket egymás után verték ki sánczaikból, a zavar a török táborban általános lőn, és ezt a nagy, sűrű köd tetemesen fokozta.

És ha a szpáhik és tatárok, szokásuk ellenére, bátran meg nem állanak, mialatt a janicsárok összeszedhették magukat, — megtörténhetett volna az a csodaszerű esemény, hogy a császáriak, rövid harc után, háromszoros haderőt szétkergessenek.

A jobb szárny lovasságát, fokozott előnyomulásában, a gyalogság is hősiiesen támogatván, a mit a segítségül jött Mercy hadai tetemesen előmozdítottak, a török balszárny *megvertnek* volt tekinthető; csakhogy ezen rendellenes előnyomulás okozta győzelem által a jobb szárny és az első harczvonal dereka közt, s részben a balszárnynon is, igen nagy úr támadt, és ez által a balszárny rendkívül veszélyes helyzetbe jutott.

Szerencsére reggel 7 óra tájban fölszállt a köd s az éles látású hadvezér észre véve az első harczzvonalt ketté szakadását — mi a második harczzvonalt is megbontotta — rögtön megtette a szükséges intézkedést, mire a balszárny is, a melynek lovasságát épen úgy mint a jobb szárnyét, magyar hős: *b. Ebergényi* lovassági tábornok vezényelte, — a középpel már 9 órakoregyesülve volt.

Chalil pasa látva a növekedő veszélyt, kitzette a próféta zászlóját s a futásnak eredt katonákat kardvágásokkal útazta a harczzba vissza.

Mind hasztalan!

Savoyai Jenő a győzelem mámorában, elfeledkezve nagy missiójáról, egy vértés ezred élén maga is bevágott s könnyű sebet kapott, immár a *hetediket*. Az első sebet is, az *utolsót* is, hazánk földén kapta.

Midőn katonái látták, hogy mit mivel szeretett fővezérök, örületes szenvedélyvel rohantak az ellenségre. El lehetett róluk is mondani, a mit Homér mondott a trójaiakról és görögökről, hogy: «*A hány katona, annyi hős.*»

A harc általános lett. A császáriak második harczzvonala a magaslatokon lévő törököket támadta meg és ütegeiket elfoglalta.

A jobb szárny lovassága a közelítő sánczokat oldalról támadván meg, a szpárikat és tatárokat szétszórta.¹⁾

Több történetiró és krónikás megfoghatatlannak tartja, hogy Musztafa pasa miért nem küldött a várból segítséget; pedig ez könnyen megérthetővé válik, ha tudjuk, hogy a csata a vártól 5—6 ezer lépesnyire volt s mire a köd felszállott és a várparancsnok a harczz folyamáról tájékozást nyerhetett volna, az már el is volt döntve. De különben is Musztafa pasa tudván a támadásnak 17-re történt megállapítását, nem hihette, hogy a 16-iki harczz döntő csata legyen és pedig annyival kevésbbé, mert Savoyai Jenő herczeg zseniális számításal, az egész csata alatt folyvást lövette a várat, elárasztva azt bombáival, tüzes golyóival s Musztafa nem gondolhatta, legalább *nem gondolta*, hogy egy előlről megtámadott hadsereg olyan rendkívvli tüzelést fejtsen ki — *hátrafelé*.

A törökök vitézül és bátorsággal küzdve, egyes pontokon

¹⁾ Feldzüge des Pr. Eugen. VIII. k. 153. l.

tettek ugyan kísérleteket a harcmező megtartására, de sikertelenül.

A 150.000 török Savoyai Jenő 40.000-nyi serege előtt, a nagyvezírrrel együtt vad futásnak eredt Szendrő felé.¹⁾

Bécs ostroma óta nem volt annyi török együtt; de tegyük hozzá, annyi hős sem volt azóta együtt, egyszerre egy csatatéren.

A hadviselés történetében egyik legfényesebb győzelem ez, kivíva *alig 6 óra* alatt, a szerencse támogatása mellett, ugyanannyi vitézséggel mint művészzel.

A köd okozta a véletlenül szerzett első győzelmet, a mely igen könnyen vereséggé válhatott volna; a köd eloszlása okozta, hogy Savoyai Jenő megláthatta a támadt nagy úrt s a második harczvonalat idejében segítségül küldhette.

A köd eltünése nagy diadalt hozott s a ragyogó nyári nap sugarai vértől pirosuló, de győzedelmes fegyverek fényében törtek meg. Savoyai Jenő nem nagyon üldöztette különben is kifáradt csapatai által a futó török sereget. Leginkább a hajdúk, a huszárok és a ráczok vettek részt a komoly üldözésben. A hátrahagyott gazdag török sátrak kizsákmányolásában is kellő mérsékletet és bizonyos rendet tudott létesíteni, a mi ily izgalomban a csodák sorába tartozik. Helyes szigorral párosult humanitása s ebből támadt népszerűsége eszközölte ezt, mert katonáinak nemcsak ura, hanem testvére és atyja is volt — épen úgy, mint ő szokta volt császáraitól, a kiket szolgált, mondani: «Lipót atyám volt, József testvérem, Károly uram».

A zsákmány 130 ágyú, 35 mozsár, 4 ezer szekér 6 ezer mázsa lőporral, nagy mennyiségű töltéssel, 68 zászló, 9 lófark és sok ezer sátor. Savoyai Jenő csupán a nagyvezírnek keleti fényűzéssel gazdagon földíszített sátorát, — mint jellemző diadaljelt — tartotta meg maga számára. A csatatért tíz ezer török és ezer magyar, osztrák és német katona holtteste borította. Közöttük: gróf Hauben altábornagy, a kit a szó szoros értelmében szétvagdaltak és gróf Pálffy János alezredes; ezenkívül 106 törzs- és főtiszt, a mi nagy szám a *győzők* soraiból egy *rövid* csata alatt. A törököknek 5000, a császáriaknak 3000 sebesültjük volt, közöttük 11 tábornok,

¹⁾ U. o. VIII. k. 167. l.

214 törzs- és főtiszt; mind megannyi bizonyosága a vitézségnek s az elszántságnak. A török foglyok számát több történetíró 5000-re teszi, de ez tévedés, mindenesetre túlzás; mert a kegyetlen megszárlásban bizony kevésnek kegyelmeztek meg; a futók közül pedig nem könnyen ejthettek foglyokat.¹⁾

A fővezér mindjárt a csata után értesítette gróf Károlyit, a munkácsi és huszti várparancsnokokat a győzelemről, a «Te Deum» tartást nekik is elrendelvén.

Hogy mily gyorsan járt el Savoyai Jenő minden intézkedésével — s így az örömhír szétküldésével is, mutatja ezt a többi között gróf Steinvillenek [Szebenből augusztus 20-ik napjáról gróf Károlyihoz intézett latin levele, a melyben írja: «Hoc momento, circa horam primam meridianam per expressum Cursorem acc. Serenissimi principis Eugenii sub 16-ta currentis, gratissimas cum nuntio letitissimo literas.»

A jelzett levél értelmében Steinvillenek is meghagyja a háladó isteni tiszteletet: «prout in territorio magni vezerii Te Deum laudamus ibidem decantatum est».

A következő napon a fővezér folytatta Nándorfehérvár ostromát, de egyszersmind felszólította Musztafa pasát a feladásra, a kinek akkor a kapituláció megajánlását vivő követe már útban volt. Savoyai Jenő Musztafa pasának föltételekhez kötött ajánlatát elvetette, hanem megkegyelmezett és szabad elvonulást engedett a várórségnek. A kapituláció pontjait *augusztus 18-án* megállapították, aláírták s kölcsönösen kicserélték. *Augusztus 19-én* ment véghez a nagyszerű «Te Deum» a török tábor helyén, török ágyúkból történvén a díszlövések. A török csapatok, mintegy 28.000-en, augusztus 22-én vonultak Nissa felé, asszonyokkal, gyermekekkel, cselédséggel s az egész gyülevész-néppel, majdnem 50.000-en; a kapituláció értelmében hátrahagyván 661 réz- és vaságyút, 104 réz- és vasmozsarat, tömérdek löszert, az egész hajóhadat s egyszersmind megmutatván a kapituláció rendelkezése szerint minden aknahelyet.²⁾

A török elhagyta a bánságot s ez az egész nagy terület — és Oláhország is megtisztult a töröktől.

¹⁾ I. h. VIII. 168. l.

²⁾ I. h. VIII. k. 176, 177. l.

VII.

AZ UTOLSÓ TATÁRJÁRÁS.

Míg az Aldunánál fényesen ragyogott a dicsőség napja, a Maros, Szamos és a felső Tiszavölgy lakóit a rémület kínozta.

A Steinville gróf és Maurocordato János között létrejött semlegességi szerződést a porta figyelmen kívül hagyván, a tatárok Regeb pasa vezérlete alatt július havában szabadon vonultak át Oláhországon, hogy az Alduna felé törekvő ozman főhaderőt kiégézsítsék.

A moldvaiakat Makovicza hoszpodár vezérelte, mint a kire bízta volt a porta az egész rablóhadjáratot.

Eszterházy Antal gróf egy külön csapat élén állott.

Augusztus hó 22-én jelentette a beszterczei magistratus, hogy: *«tatár csordák mutatkoztak a határon»*. A khán fia vezérlete alatt álló 15—20 ezer főnyi lovas tatársereg volt az, mely a rozsúl bevágott és egyáltalában nem védett radnai szoroson rontott be.

Azon a ponton törtek be 1241-ben, IV. Béla idejében, azok a mongol csordák is, a kik tűzzel vassal pusztítva száguldottak végig az ország sok részén.

A khán fia Máramaroson át óhajtott volna az országba be-
rontani, a porta terve különben is az lévén, hogy ezek a kibocsátott polypkarok a török hadsereg zömétől minél távolabb eső pontokon kössék le az ország védő erejét; de a máramarosi havasok szorosai, keskeny völgyei, a vármegye és gróf Károlyi intézkedései folytán, erősen be voltak vágva, eltorlaszolva.

A tatárhad Besztercze külvárosát elhamvasztotta s egy részök Szamosujvár és Kolozsvárig nyomúlt, a honnan azonban, gróf Steinville altábornagy rendelkezése nyomán, csakhamar visszaszorítottak s az országból kiűzettek.

A másik rész a Szamosvölgyön, Deésen, Nagy-Ilondán, Nagy-Somkuton át Szinérváralja és Aranyos-Medgyes vidékét özönlötte el. Nagy-Bányát, — ámbár mellette vonultak el, talán

mert erősebb ellentállástól tartottak, ösmert gyávaságuknál fogva — érintetlen hagyták.

De e helyett elpusztítottak, felégették Szathmár, Ugocsa vármegyékben sok községet; a többi között Sárközt, Terebest, Halmit, Nevetlenfalut, Bökényt, Szöllöst és Salánkot, a hol a Károlyi-kastélyt is felégették, a melyről Károlyi gróf szeptember 10-ről Jenőhöz intézett latin jelentésében írja: «ehez hasonló ezen a vidéken nem volt», — a pusztítást illetőleg pedig azt írja, hogy az nap, (die 29. augusti) Ugocsában és Szathmárban mind elseprerte az egész processust, circiter 60 falut.»

Szathmár várost is fenyegette a khán fia, de a város csellel és hadi sarcz fizetésével megváltotta a kiraboltatást és fölperzselte-tést. Általában Doboka, Kolozs, Torda, Besztercze és Kővár vidéke, Szathmár, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék nagyon sokat szenvedtek testben, lélekben, vagyonban.

Batár kisközség határában ütöttek a tatárok tábort *augusztus 27-én*; oda hurcolták a foglyokat, a rablott kincseket; ott szedték be a megszabott váltságpénzeket. A mint látszik, a megpihenésre szánt időt nem engedték haszon nélkül elröppenni.

Talán még tovább is folytatják pusztító garázdálkodásaikat, ha el nem jut hozzájuk is a belgrádi vereség híre és az, hogy szorítják őket hátulról.

Gróf Károlyi ugyanis attól tartván, hogy kevés hadának zömétől teljesen elvágatik, — augusztus 27-én oda hagyta Szathmárt, a városiak nagy rémületére s Tokajba vonult, irván, a többi közt Savoyai Jenőhöz intézett jelentésében: «Nem lévén sem had, sem munitio, ki már azelőtt *eleget kértetett s denegáltatott s az, ki legnagyobb, mindaddig úgy volt tudva, hogy magyar vagyont vélek, jobban magyar felekezetitől lehetett tartani; úgy mentem Tokajban, honnét is azonnal mindenfelé disponáltam és parancsoltam, s nemkülönben ide s előre is Máramarosban.*»

Ámbár ugyanazon jelentése végén azt is írja: «akkor tudatott meg (Szathmárott) *hogy senki sincsen vele a magyarok közül, hanem egy szultán és egy khánnak a fia, vagyis öcscse, circiter 20 esztendőös*». Utóbb ismét írja: «hogy a huszti várparancsnok által kiküldöttek Máramarosban 2 kozákot is fogtanak, a kik azt

vallották, hogy «az moldvai vajdával in persona Esterházy Antal maradott az passuson (Beszterczénél) 1200 emberrel.»¹⁾

Károlyi csakugyan parancsot adott ki a bihari, szabolcsi, szathmári népfölkelés megindítására, a mi, a késő intézkedés daczára, elég gyorsan végrehajtatott; de a csapatok a rohamosan ki- vonuló tatárokbán már semmi kárt nem tehettek.

Augusztus 30-án indúlt meg a rémes had Forgolányon, Csepén, F.-Ardón, Szászfalun, Gödényházán, Ujfalun, Csernatón, Veréczen s Velejtén át Máramaros felé, mindenütt pusztítva, rabolva, gyilkolva, gyujtogatva. Az úton mindenütt lehetett látni a fetrengő vagy meggyilkolt gyermekeket, a kiket a kegyetlen tatár fogoly-anyáiktól elvéve, eldobott vagy megölt. «A falvakat, templomokat teljesen kirabolták, leégették. Azokat a foglyokat, — öregeket mint ifjakat, — a kik velök nem mehetnek, szánandóan leöl ez a kegyetlen nép, — a gabonát, a mit ők az ő rablott marháik s a foglyok nem nyomtathatnak ki, — hasonlóan tűzzel semmisítik meg.» — Így ír b. Kuckländer szept. 3-ról Savoyai Jenőhöz.

Husztot a híd nélkül való Tisza választotta el tőlük, de különben is félték a vár közelébe jönni, a hol a vidékről oda menekült nemesség, a várórséggel egyesülten megritkította volna sorait, ezért a balparton maradvá, *szeptember 1-én* Visk koronaváros alá jöttek.

Itt érezték először, hogy oroslánbarlangba jutottak. A huszti várparancsnok egy kirohanást intézett ellenök, a melyet *Sztojka Zsigmond*, a fölkelt magyar nép élén vitézül támogatott, derekasan megszabdalták s távozásra kényszerítették a rabló sereget.²⁾

Técsőn, Szigeten át igen sebes menetekben az Izavölgynek tartottak, imitt-amott csak azért rabolva, öldökölve, hogy visszavonulásuknak támadó színt adjanak.

A rablócsapat egy kis része Kapnikbánya felé menekült; de az ottani nemzetőrség szétszórta azt.

Máramarosban úgy a fölkelés szervezésénél, mint a határ-

¹⁾ Károlyi Sándor hadi előterjesztése s észrevételei az 1717-iki tatárjárásról. Thaly Kálmán, Századok 1867. I. évfolyam 60, 61. lap.

²⁾ Az utolsó tatárjárás Szilágyi Istvántól. Szigeti Album 310, 311. l.

szorosok bevágásánál, őriztetésénél, rendkívül nagy erélyt fejtett ki *Sztojka László alispán*, a ki gróf Károlyit és gróf Steinvillet minden mozzanatról sűrű levelezésben értesítette, a többi között írva gróf Károlynak Szigetről *augusztus 15-ről*: «Én a nemes vármegyét *insurgáltattam*, magam is ezen órában indulok Borsa felé» — tovább: «A két felső járások a borsai passuson, Sziget járás in medio, az alsó járás pedig az ökörmezei passuson, vigyázásban és őrködésben léssen.¹⁾

És ennek daczára gróf Károlyi Savoyai Jenőhöz s a bécsi haditanácsához intézett jelentéseiben mindig csak *Bagossy Lászlót* állította előtérbe, — talán azért, mert ismerte őt, mint Rákóczy ezredesét, ki Eperjes védelmében is kitüntette volt magát, — de talán azért is, mert hitelt adott a Bagossy által Sztojka ellen intézett vádaskodásoknak.

Tagadhatatlan, hogy feszült viszony volt Bagossy és Sztojka — mint vetélytársak — közt, a minek főoka abban keresendő, hogy a vármegye legtöbbsnyire önállóan rendelkezett. Ilyen esetben, — mint azt minden hadjárat története mutatja, — az egyik rendszeren becsméri a másik intézkedéseit és saját működését, a másik rovására, előnyösb színben törekszik feltüntetni.

De hogy Sztojka nagy buzgalommal s törhetetlen hazafisággal teljesítette kötelességét, az a közvetlen közelben szemlélő és elfogulatlan várparancsnok b. Kuckländernek Savoyai Jenőhöz intézett jelentéseiből is kitűnik. A többi között ezt írja *szeptember 3-án*, a tatárverés előtt való napon: «Valóban igazságosan mondhatom, hogy Sztojka úgy ő Császári Királyi Felségének, mint a vármegyének hasznát igazi hűséggel hordja szívéen.»

Az izavölgyi Barczánfalva község határában a Szurdok felé vezető úton, a két község között vezető útvonal közepén, az Iza folyó jobb partján fekszik az úgynevezett «*Czigányok sírhalma*» nevű oly keskeny sziklaszoros, hogy két szekér egymással szembe jöve, alig térhet ki egymásnak. Az északi oldalt meredek magas hegyek határolják, a melyeket akkor sűrű erdőség borított, míg délről több ölnyi mélyen zuhog az Iza folyó.

Hogy honnan vette nevét e pont, nehéz meghatározni; való-

¹⁾ B. Perényi család levéltárában, N.-Szöllös.

színű azonban, hogy midőn a II. Mátyás által Báthory Gábor ellen küldött Forgács Zsigmond hadainak egy része Kassára vezető útjában Máramaroson haladva keresztül, az oláhok által a jelzett ponton megveretett, szétszóratott, azon időben tatárok is lévén hazánkban, — a nép könnyen tévedhetett az elnevezésben.

Ezt a helyet Pethő az ő krónikájában «Forgácsshalom»-nak nevezi.

E szorosban érte a tatárokat a második vereség, a midőn a Bagossy — alias: Babocray — László vezérlete alatt álló népfölkelés, egyesülve a Nagy Zsigmond, Szaploneczay Simon és Sztán Jónás szolgabírák vezetése alatti técsői, szigeti hajdúkkal, más falubeliekkel és a sóvágókkal, erős csapást mértek a különben is már nagyon megrémült tatár seregre.¹⁾

Ezen tatárirtás alkalmával Nagy Zsigmond szolgabíró 14 sebet kapott.

Bagossy László a csatahelyről a közötte s a megyebeliek között kifejezett kellemetlenségek miatt visszatért Sziget felé s elhagyta a vármegyét, mit Sztán Jónás szolgabíró következőleg jelentett:

«És mikor Bagossy uram Sziget felé megindult, mi felszólítottuk, hogy jöjjön velünk a tatárokat kergetni, de Bagossy uram nem akart tovább jönni, hanem nagy gyorsan visszafordult Magyarországra felé s el is ment.»²⁾

Sztojka László pedig azt írja az Izavölgyön fekvő Joódról, szeptember hó 5-ik napjáról: «Ellenség miképen persequáltatott vármegyénkben lévő Barczánfalva nevű faluig és addig való actusok miképen mentenek véghez, úgy hiszem Excellentiádat mind Commendants Uram (Kuckländer), mind Bagossy Uram eő kegyelmök alázatosan és bőven deklarálták, Barczánfalváról pedig Bagossy Uram eő kegyelme megtérvén, csak magunkban maradtunk».³⁾

Bagossy emberei közül azonban Karácson Tivadar, gróf Károlyi «vice hadnagya», a ki hasonlólag derekasan részt vett a barczánfalvi megrohanásban, a megyei csapatokkal, hajdúkkal mindvégig híven kitartott.

A zaklatott tatárhad Rozávyán, Konyhán, Szacsalon át foly-

¹⁾ Máramaros megyei levéltár.

²⁾ Máramaros megyei levéltár.

³⁾ B. Perényi család levéltára N.-Szöllösön.

vást üldöztetve, átkelt az Iza és Visó közötti vízvásztón és *szep-tember 3-ik* napján érkezett a vármegye végső községébe, *Borsára*, 8—10 ezernyi fogolylyal, rendkívül nagyszámu gyűlevésznéppel, 3 nap alatt téve meg a 120 kilométernyi útát, — *az utolsót*.

A foglyok számára nézve egyébiránt eltérők az adatok. Gróf Károlyi például azt írja «relatio»-jában: «Körülbelől számláltatik 10.000 rab, az ki Isten után megszabadúlt.»¹⁾

Míg Sztojka László szeptember 21-ről gróf Károlyihoz intézett jelentésében «circiter 8 vagy 10 ezerre» teszi a rabok számát.²⁾

A borsai bátor román nép nem pihent, hanem a magyarokkal szövetkezve, Sztojka alispán utasításai nyomán mindent megtett, — nem a védelemre, hanem *a tatárok megsemmisítésére*.

Borsának lelkes, erélyes papja, *Sándor Lupu* (Farkas), a ki részt vett Rákóczy alatt a hadjáratokban s így meglehetősen gyakorlottsággal birt a katonai dolgokban, — megtudva a rabló sereg közeledését, a Sztojka László által történt fölhívás és utasítás nyomán a legnagyobb részletességgel beoktatta népét a teendőkre.

Borsa a 7000 lábnyi *Pietrosz* havas tövében, a Csizla és Visó víz alkotta keskeny völgyben fekszik s 8 négyszög mértföldnyi határán az egymás mellett emelkedő hegyeket, havasokat, rengeteg fenyves őserdők borították akkor, — és borítják részben még most is.

A Borsától Bukovina felé, a Visóvölgyben vezető keskeny hegyi úton Borsától 9¹/₂ kilométerre a határszéli vízvásztót képező *Styol* havas aljában van az úgynevezett «*Sztrimtura*» szoros, két kilométernyi hosszúságban. A román elnevezés is «szoros»-t jelent.

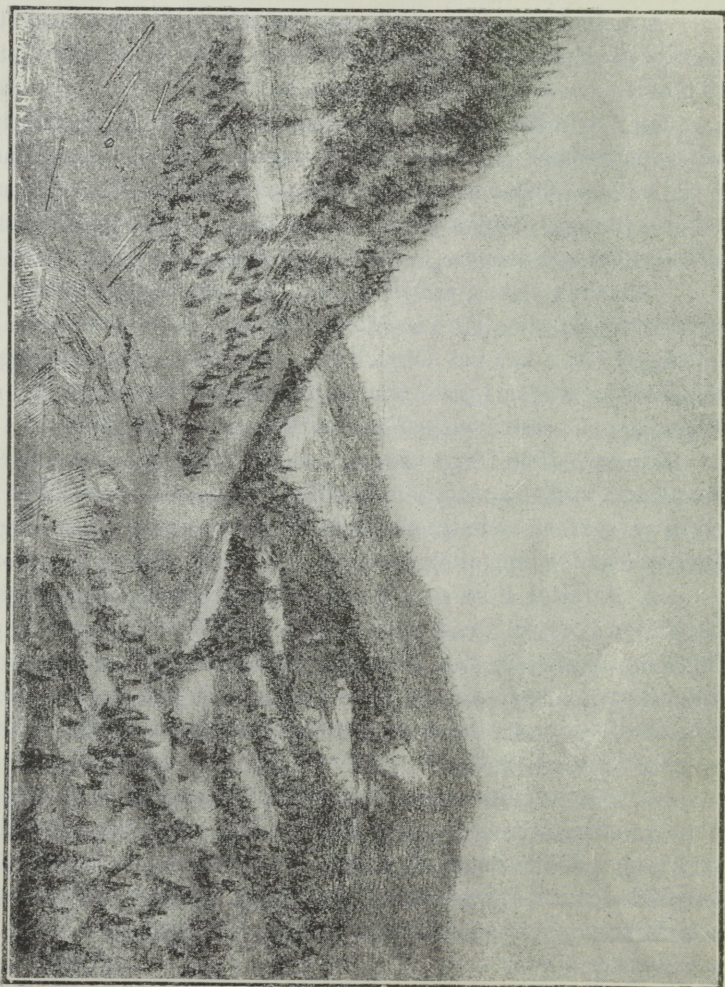
Ezt a pontot választotta ki Sándor a tatárok sírhelyének . . . — és jól választotta.³⁾

A völgynek Bukovina felé vezető kijárást úgy torlaszolta el, hogy minden átjárás — még gyalog is, — lehetetlenné vált. A szűk völgy fölött emelkedő meredek helyeken a 20—30 öl magas fenyőfák derekát átfűrészeltette, ezenkívül a közeli hegyoldalakon számtalan ponton rendkívül sok követ halmoztatott össze. Így várta a pap-vezér a tatárokat.

¹⁾ Károlyi Sándor hadi előterjesztései s észrevételei az 1717-iki tatárjárásról. Thaly Kálmán, Századok I. évfolyam, 1867.

²⁾ B. Perényi család levéltára, N.-Szöllősen.

³⁾ A Sztrimtura látképét lásd a következő lapon.

A SZTRIMTURA SZOROS LÁTKEPÉ.

A rabló had, a megyében már két helyütt szenvedett vereség gondjaitól úzelve és mert több oldalról kapott balhíreket, hogy az üldöző hadak nyomukban vannak, nem mert Borsán a faluban vagy körülötte megpihenni, hanem tovább vonúlt; de mégis nyilvánította dülási szenvedélyét a község felső végén lévő templom lángba borítása által. Az alsó templom felgyújtását is megkísérelte, de az otthon maradt *bátor öreg asszonyok* — mert az ifjak mind a torlaszoknál voltak — sűrű közáporral elriasztották őket.

Ez egyik legszembeszökőbb bizonyága a rablók gyávaságának, és annak, hogy minden támadással saját megrémüléseket igyekeztek palástolgatni.

Két völgy kínálkozott az országból kimenekülhetésre: a Csizla és Visó völgy; de miután ez utóbbi tágasabbnak és járhatóbbnak mutatkozott, és mert a khán fia előtt azt «fedezte föl» egy mojszéni oláh ifjú, a ki Sándor Farkasnak *kéme* volt s a kit a khán fia gazdagon megajándékozott, hogy a Csizlavölgy nagyon bizonytalan, míg a Visó völgyön sokkal könnyebben és biztosabban vonulhatnak Moldvába: a khán fia, hitelt adva az ügyes ifjú ravasz előadásának, reá ment a lépre, s a Visó völgyét választotta.

És ezzel aláírta saját és seregének halálos ítéletét.

Ha a Csizlavölgyet választja, — a hol semmi előkészület nem történt — kimenekül.

A végzetes völgyön, a keskeny úton haladva, a mértföldnyi hosszúra elnyúló karaván alkonyat táján érkezett a «Sztrimitura» közelébe, a hol rendkívüli kimerültsége miatt meg kellett pihennie; de különben is megtudta a vezér, hogy a határ még messze van s ezért sem merészelt a rengeteg erdőségek, sziklák között vezető szorosoknak, az éj közeledtével, neki indulni.

Pihenőre szállt tehát a tábor, a melyet a szerencsétlen foglyok siránkozásai, a tatárok barbár elbánása és saját szorongatott állapotuk miatt inkább *gyászmenetnek* lehetett nevezni.

Az éji nyugalmat csak egyes puskalövések, éles füttyentések zavarták meg, különben mély csend űlt a völgyekben s a bérczeken.

Felvirradt szeptember 4-ike. *Dunka László* és *Kálinfalvi Balog György* felső járási szolgabírák, az összegyűjtött s mintegy 300 főből álló megyei néppel, úgyszinte *Sztán Jónás* és *Szaplonczay Simon* szolgabírák, nemkülönb *Karácson Tivadar* az ő emberei-

vel két vonalban nyomúltak elő a hegyoldalakon s megkezdték a puskázást a völgyben lévő tatárseregre.¹⁾

A réműlet fogta el a vad csordákat, míg a foglyok lelkét a megszabadulás reménye szállotta meg, semmit sem törődve azzal, hogy a puskagolyók az ő soraikban is pusztítanak. A sanyargatott szerencsétleneknek még a halál is kedvesebb volt, mint a haza földéről, a «kedves otthon»-ból való elhurezoltatás keserősége és a *tatárrabság*.

A legnagyobb zavarban indult meg a fölriadt tábor.

Támadniok nem lehetett, de még védekezniök sem, mert a rengeteg erdők fái fedték a támadó kicsiny de bátor csapatot, a melyet a sziklákon sokszorosan viszhangzó, folyvást zúgó puskaropogás miatt a tatárok tízszeres erőnek vélték.

Nem maradt más eszközük a védelemre, mint a *menekülés*; de ez is csak lassú ütemben történhetett, mert a hegyszorosok, a keskeny utak nem engedték a *tömeges megfutamodást*. A hosszú, vékony vonalban kígyózó sereg éle már a «Sztrimituránál» volt, míg az egymást kergető, letaposó s az útjokban lévő foglyokat öldöklő utócsapatokra még mindig lövöldöztek a mieink.

A mint a hosszú láncz egy része a «Sztrimitura» szorosain behaladt, éles fütyentések süvöltöttek végig az ős fenyveseken. És alig pár perczel ezután, — mintha ezer ágyú bömbölt volna, — olyan fülhasogató, rémítő moraj, zúgás töltötte be a levegőt.

A félig keresztül vágott szálás fenyőfák mellé állított fejszések a fütyentésre ledöntötték azokat az élő, vastag kolosszusokat, az asszonyok és leányok pedig eltávolították a domboldalokban fölhalmozott kőrakások előtt álló gátakat s a lezuhanó fák és a gyorsan alágördülő kövek megölték, eltemették mindazokat, a kik útjokban állottak.

És futottak előre kétségbeesésökben azok, a kiket a fa és kő nem talált s midőn az áthághatatlanúl eltorlaszolt szorosra bukantak, a melynek román neve «*Tyeje*» (kulcs) réműletes ordítás között vissza fordultak, örülten rontva neki saját csapatjuk végső részének, a foglyok tömegének, a hol a mieink golyó-záporával találkoztak s így — menekülést semmi irányban sem találtak.

¹⁾ Máramaros megyei levéltár.

Irtóztató mézszárlást vittek véghez a magyarokkal szövetkezett románok, karddal, fejszével, vasvillával, a mi még tetemesen fokozódott, midőn délután a magyarok és románok támogatására, Felső-Bányáról 50 bányászlegény érkezett meg.

Az öldöklés hevében nem feledkeztek meg a foglyokról sem, a kiknek kötelékeit feloldozták s ezek közül is a fegyverfoghatók — s a kiket a kínos út fáradalmai el nem csigáztak, — a megszabadítókkal versenyezve szabdalták — a holt vagy megsebesült tatárok fegyvereivel — az eszeveszetten ide-oda futkosó tatár-csapatokat.

A beállott éj sötétsége vetett véget a véres aratásnak. A tatárok közül mintegy hatezeren estek el, míg a mi harcosaink közül aránylag kevesen, mert a megrémült tatárnép minden egyébire inkább gondolt, mint a fegyveres ellenállásra.

Azonban a foglyok közül sokan estek áldozatul. Sztojka alispán 70 szekeret rendelt fel az alsóbb részekből, hogy a támadó csapatból s a foglyok közül elesetteket beszállíttassa. Szigeti *Püspöki István* állítja, hogy 7085 életben maradt s megszabadított foglyot számlált meg.

Sztojka, Károlyihoz szeptember 16-ik napján Borsáról intézett jelentésében írja:

„A Moldvából szaladott rabok beszéllik, nem vihetett el igen sok rabokat a pogányság; feles apró gyermekek vadnak még vármegyénkben, kiket Szigetre — hogy inkább reá akadjanak szülejek és interteneáltathassanak — szekereken hordattam; de hálnak szegények, mert igen éléheztenek.»¹⁾

Szeptember hó 21-ről pedig ezt jelenti:

„Az elhagyatott vagy megszabadult apró gyermekeket szekerekkel hordattam Szigetre, és házankint gazdákra felosztván, interteneáltattam, kiket az actus idején vagy lóval el nem tapostak, vagy le nem vagdaltak,— megvallom, hogy sokan éhel is halhattak meg.»

A 12.000-nyi tatárhadnak mintegy fele, a gyilkoló szorosból, az óriás magas torlaszok kikerülésével, a hegyoldalakon elmene-külvén, a Styol havas alján elemi csapással is találkozott. Egy irtóztató felhőszakadás következtében nagy hegyomlás történt, mely a felduzzadt patakkal szövetkezve, mintegy 2000 tatárt te-

¹⁾ B. Perényi család levéltára, N. Szöllös.

metett el. A nép e helyet ma is «*Sgyábu tatárilor*» (tatáracsatorná)-nak nevezi. A lakosok hónapokon át nem mertek inni a Visó vizéből, mert azon még mindig érezhető volt a hulla-iz és szag.

A megmaradt rész, a khán több sebbel terhelt fiával, a kiről tévesen írják hogy elesett, — a havas ösvényein elmenekült *Moldvába*, mert a kifáradt harczosok az üldözésre nem gondolhattak, ámbár *Károlyi* gróf azt írja «reláció»-jában, hogy «*Karácson* maga, az hajdúival utána ment egész a Moldvai határig az eleinek (?) — ölte, vágta, míg győzte.»¹⁾

Sztojka pedig — már fentebb említett joódi levelében ezeket írja gróf *Károlyi*hoz: «Vármegyénk lakosai, az kik kevesen in hoc confusione egybegyűlhettek, mintegy háromszázan, azoknak némely része, bottal, fejszével és vasvillával lévén az *vágáson* (torlasz), innen az pogányságra rájuk ütvén, csodálatosképpen Isten ő szent Felsége ereje által megfutamította, elannyira, hogy feles lovait kénytelenítetett elhagyni és gyalog szaladni, csak magát salválhassa és ruháját is magáról lehánta, és mezítelen szaladott el sok, mely actuson felesen estek el szegény atyánkfiai közül, de ő közülök száz annyian.»

«Rabok pediglen mind nemes Erdély-országából, mind Magyarországból nemesi s paraszti rendből állók, *szegény édesanyjok emlőit szopó* kised csecsemőkkel együtt többen szabadultanak meg sok ezernél.»

Ugyanerről gróf *Károlyi* jelzett relációjában ezt írja: «s az (a tatár) a ki mint vághatta ki magát, avagy leugorhatott, gyalog mászott, szaladott az meredek helynek és fenyvesnek s kösziklának s az rabság is széltiben ölte vágta maga (t. i. a tatár) fegyvereivel.»²⁾

A hadi zsákmány szerfölött sok volt, nemcsak fegyverekben, lovakban, hanem a tatárok által erdélyi és magyarországi pusztításaik alatt elrablott kincsekben is. Tatár lovakat közvetlen a csata után 5—6 forintjával is lehetett venni a néptől.

A *Károlyi* által küldött segédcsapat már csak a győzelem után való napon, *szeptember 5-én* vasárnap délben érkezett a csata

¹⁾ *Károlyi Sándor* hadi előterjesztése s észrevételei az 1717-iki tatárjárásról. *Thaly Kálmán*, Századok 1867. I. évfolyam 63. lap.

²⁾ *Károlyi Sándor* hadi előterjesztése s észrevételei az 1717-iki tatárjárásról. *Thaly Kálmán*, Századok 1867. I. évfolyam 63. I.

helyére. *Deák Ferencz*, — a Rákóczy idejéből való ezredes, — a szathmári békeokmány aláírójának egyike — vezette a csapatot, a midőn a tatárverésben résztvett népet, hajdúkat, bányászokat, egy magaslaton pihenőben találta.¹⁾

A segédcsoport nem volt reábirható az üldözésre. Erről következőleg szól a hivatalos följegyzés :

«Mi eleget biztattuk, hogy menjenek utánuk, úzzék tovább, mert még lehetett volna, mivel a tatár a tetőn sokáig időzött, várakozván az imitt-amott elmaradott többiek után; de meglátván a sok prédát, melyet mi elfoglaltunk, meg sem mozdultak, hanem az elvesztett zsákmányból jól megrakodva, — még a szegénységet sem kímélve — visszafordultak. Mi mentünk volna, de megfáradván s kiehülvén, nagyon elgyengültünk s a bérczet nem mászhattuk.»

Maga Károlyi is mondja relációjában: «az lovas hadak (Deák Ferenczcel) estvére, az felső- s nagy-bányai hajdúság délből érkezvén oda (Borsára), minthogy annyi volt az nyereség. *«ők is megrakodtak.»*

Deák a következő napon már Szigeten volt s nagyon keveset hagyott hátra a megyei vitézek által elszedett 8000 tatár lóból, a melyekből minden közemberének ötöt, minden tisztjének kilenczet adott.

Ez a zsákmányügy sok levélváltásra adott okot gróf Károlyi és Sztojka között, míg elvégre az 1718-iki királyi parancs a kérdést a *harczó és tatárverő máramarosi nép javára döntötte el.*

A nagyobb mérvű segélyküldés iránti jóakarattal Savoyai Jenő hercegnél nyilvánult ugyan, csak hogy *minden haszon nélkül.* Savoyai Jenő ugyanis Károlyinak augusztus 14, 18, 23 és 25-ik napjain kelt 4 rendbeli levelére szeptember 2-án Zimonyból egyszerre válaszolva tudatja, hogy *Viard* altábornagy két ezreddel több nappal ezelőtt Erdélybe, *Mercy* lovassági tábornok nagy lovas és gyalog csapatokkal a temesi bánóságba ment, végre pedig *Martini* altábornagy 4 lovas ezreddel Arad felé haladt, hogy onnan Erdélybe, esetleg Felső-Magyarországba nyomuljon.

Mindez azonban már *elkészett dolog volt*; de ha ezen intézkedés közvetlen Nándorfehérvár kapitulációja után történik is, a

¹⁾ Máramaros megyei levéltár.

küldött ezredek a távol földön dülő tatáracsordák pusztításait nehezen gátolhatták volna meg. Borsáig pedig éppen nem juthattak vala el.

Úgy akarták az egymást gyorsan követő események, hogy a tatár sereg elpusztításának dicsősége, öröme, a maroknyi katonai erővel egyesült máramarosi népnek jusson.

Csend és béke lön; ámbár sokáig tartotta magát a hír, hogy a tatárok vissza jönnek, a kik pedig soha többé nem lépték át hazánk határait, és hogy a magyar emigránsok, a békétlenek, a török hadakkal újra betörnek Magyarországra.

Még 1719. ápril 3-ik napjáról is írja gróf Steinville Károlyvárosról báró Kuckländernek: «Securis manibus mihi Valachia transscribitur, quatenus intra tempus sex septimanarum ex superiori Hungaria Marmatia et illorum vicinitatibus vix non quotidie Nunciatores per Pukurest» (így) (Residentiam in Ottomanica Wallachia) Constantinopolim pergant, insuper Ragoczi inibi non insalutatus advenerit» . . . stb. Éber örködésre, a levelek elfogására inti Steinville, a többi között, a várparancsnokot.

Mindez üres lárma, alaptalan aggodalom volt.

Az események hatalma megsibbasztotta a porta hatalmát s elzárta előtte az állapotok jobbra fordításának minden lehetőségét.

* * *

Savoyai Jenő nagy talentuma, 34 évi, — úgyszólván — szakadatlan háborúskodás alatt szerzett tapasztalatokkal gazdagított hadi tudománya, támogatva egyrésről az ő temperamentumából kifolyó lelkesedésből s az 54 éves férfiú érett megfontolásával mindig jól felhasznált hadi szerencsétől, másrésről a hadseregnek a török ellen való mély gyűlölete által: kétségtelenül hatalmas tényezők valának a Nándorfehérvár alatt végbement és a magyar államnak, a római császárságnak, a dynastiának, sőt Európának és az egész keresztény világnak javára szolgáló nagy horderejű diadal kivívásánál.

Azonban mind e tényezők biztos érvényesítése könnyen meghiusúlhatott volna, ha nem bírja Savoyai Jenő az uralkodó *teljes, föltétlen bizalmát*, mi által fölszabadíthatta magát, az udvari hadi tanácsnak nem mindig szerencsés beavatkozásától. A had-

vezéri *teljhatalom* tehát szükséges, sőt nélkülözhetetlen kiegészítőül szolgált a ragyogó diadal tényezői sorában.

És az a fényes győzelem, a melyet Savoyai Jenő herczeg az Alduna mély völgyében, hazánk déli végpontján, épen oly tudományal mint csodás szerencsével kivívott, megtermette gazdag gyümölcseit a Kárpátok között, hazánk keleti végpontján, a *borsai magaslatokon is*.

Ha a porta és Chalil pasa hadi terve sikerül és Savoyai Jenő hadserege megsemmisül: Magyarország ismét török járom alá jut és a saját gyásznapok, a tatáresordák pusztításai megújultak volna.

A nándorfehérvári győzöt rendkívüli ovációkkal fogadták Bécsben s III. Károly monarchiájának megszabadítóját minden kegyével elhalmozta.

A nagy ovációkat, — mint ez többnyire történni szokott, — később a hálátlanság követte, mely a jó és nagy tettek nyomdokában jár, mint árnyék a test után.

A Savoyai Jenő befolyásával létrejött passzaroviczi béke tetőzte be 1718 július 11-én a megelőző két év alatt véghez vitt épen oly szerencsés mint dicsőséges munkát, a melynek következtében a portának le kellett mondania Oláhországról, az Olt jobb partján, a temesi bánáságról, Nándorfehérvárról, Szerbia egy részéről, Boszniának a Szávától az Unnáig terjedő részéről s egyszersmind szabad kereskedést kellett engednie a Dunán a török birodalom belsejébe.

* * *

Hálás emlékezet él nemzetünk lelkében Savoyai herczeg nándorfehérvári győzelme iránt, mert a nándorfehérvári győzelem örökre megszabadította hazánkat az oszmán uralomtól és a tatár-csordák pusztításaitól.

De egyszersmind jogos büszkeséggel is tekintünk hadtörténelmünk e jeles eseményére; mert a nándorfehérvári győzelem érdeméből a kitünő hadvezér után legtöbb rész a magyar alvezéreket, a vitéz és kitartó csapatokat és az ezeket vezető nagyszámú magyar törzs- és főtiszteket illeti, akik a lánglelkű hadvezér által kivívott dicsőségből az osztályrészt bőségesen kivették.

VÁRADY GÁBOR.